

Ressenyes

a l'estiu, amb motiu de les festes de l'esmentat municipi, desfilada buida de tot sentit cultural que no siga el d'agradar al turisme europeu i massiu que aquest dia s'apropa a la població.

Després de conèixer la riquesa —o no— del territori estariem en condicions de plantejar iniciatives, si més no, productives, de les quals el llibre, com s'ha dit, no es fa ressò. Probablement, l'oferta lúdica i turística suposa una alternativa econòmica a la agricultura, encara que no sóc optimista amb aquesta idea, abocada —pel moment— a la construcció massiva i al golf. Deixar una horta funcional com es trobava fa escassament unes dècades tampoc no crec que estiga dins dels plantejaments ni de les pretensions dels mateixos habitants de la comarca.

Igual que, en general, la major part de l'opinió pública és conscient de la importància històrica d'una vella església o del valor artístic d'una obra d'art, els que treballem —des d'àmbits diferents— en temes de geografia i patrimoni etnològic (entre d'altres) hem d'estar en condicions de convèncer (?) els parroquians que el territori hauria de tenir la mateixa consideració com a riquesa i memòria. Si no, estarem dissenyant un futur de saló, amb tiralínies i alié als seus protagonistes.

Rafael MARTÍNEZ

JAÉN I URBAN, Gaspar, *Elx, barris dels segles XVIII, XIX i XX: arquitectura i urbanisme*, Institut Alacantí de Cultura «Juan Gil-Albert», Alacant, 2015, 298 p.

A finals de l'any 1977 es derrocà l'antiga Peixateria d'Elx. Poc abans n'havien derrocat la Casa de la Mútua. N'eren dos edificis —un de romàntic, i l'altre modernista— que tenien el doble interès de la seua arquitectura i de la seua presència a la ciutat.

Així comença Gaspar Jaén i Urban la introducció a la seua obra, escrita entre 1977 i 1983 per manament del Col·legi d'Arquitectes d'Alacant, *Guia de l'arquitectura i l'urbanisme de la ciutat d'Elx*.

no en podria fer res de millor —prosegueix l'autor— que preservar per a la prosperitat una mostra de la ciutat i de la vida dels nostres pares, d'alguna cosa que anava quedant enrere.

En aquelles frases inicials ja es pot percebre el sentiment profund, per part de l'autor, vers la ciutat i els seus habitants, cap a l'arquitectura

i l'urbanisme. Aquesta és la visió del ciutadà que viu la transformació de la ciutat alhora que creix a ella i amb ella. Una visió que, com segurament molts dels lectors, compartim.

Fins fa molts pocs d'anys, a l'entrada d'Elx per la carretera de Matola, hi havia una casa típica del camp d'Elx curiosament orientada a l'Est. La casa havia estat envoltada per la ciutat en l'expansió cap al sud del barri de Sant Josep, més enllà del canal de Riegos de Levante. L'esmentada casa, omnipresent en la vida del barri, era la casa de Ponce, el seu inquilí. Des del meu balcó gaudia d'una llambregada privilegiada sobre ella. Un dia vingué un senyor a casa, aguaità pel balcó i, en llançar la mirada cap a l'encara visible carretera de Crevillent, exclamà amb aire nostàlgic: «Tot açò va estar plantat d'ametlers, tarongers». Aquell il·lustrà en la meua imaginació un paisatge rural desconegut per mi, però en què la casa de Ponce encaixava perfectament.

Anys més tard, mentre feia pràctiques en un despatx d'arquitectura, poguí consultar el primer i únic tom publicat fins llavors de la Guia que Gaspar Jaén i Urban havia elaborat tan acuradament. Allí, entre les seues pàgines, en «Notas descriptivas generales», una foto a vista d'ocell des del Sud de la ciutat presa el 1955, em duagué, en blanc i negre això sí, a aquella imatge que des de xiquet dormia en la meua imaginació: la casa de Ponce envoltada de bancals i d'arbres fruiters. Una imatge amb què feliçment torne a retrobar-me en l'apartat dedicat als barris del Pla de Sant Josep, dins el volum que hui tinc l'honor de ressenyar, el quart i últim de la sèrie que componen la *Guia de l'arquitectura i l'urbanisme de la ciutat d'Elx*.

Estructurada en quatre volums, l'obra de Gaspar Jaén recorre des d'una visió global de la ciutat i els seus horts de palmeres, de la seua arquitectura i l'urbanisme (vol. 1 publicat el 1989), passant pel recorregut cronològic per *La Vila i el Raval d'Elx* (vol. 2, 1999), *De les Clarisses al Salvador: migdia i llevant*

de la vila d'Elx (vol. 3, 2012) fins a *Elx, barris dels segles XVIII, XIX i XX: arquitectura i urbanisme* (vol. 4, 2015). Cada una de les entregues esmentades forma una obra unitària i homogènia en el seu conjunt gràcies a la minuciositat i manera ordenada d'abordar un treball tan extremadament ampli i a l'adopció d'un sistema de fitxes IPCE (Inventari del Patrimoni Cultural Europeu) que s'ha mantingut en tota ella.

En aquest quart volum que s'acaba de publicar es tracten els barris que es desenvoluparen entre els segles XVIII i XIX a Elx. Parlem d'aproximadament un 80% de la ciutat coneguda quan s'acabà de redactar la Guia, el 1983. Per abordar aquesta amplíssima extensió de la ciutat, l'autor de l'obra, que segueix el mateix sistema que en les entregues anteriors, va dividir l'àrea tractada, en aquest cas, en quinze zones, arranjades per ordre cronològic, des de la F, raval de Santa Teresa del segle XVIII, a la U, polígon dels Palmerals, dels anys 80 del passat segle. Cada una d'aquestes zones conté elements representatius que s'identifiquen amb la lletra de la zona i un número correlatiu. Aquests elements són carrers, places, ponts, cases, horts, petits barris, fàbriques, etc., que es documenten àmpliament en seguir els següents apartats: denominació, emplaçament, autor, època, utilització, dades jurídiques, context, descripció, tipologia, cronologia, notes crítiques i descriptives i bibliografia.

El raval de Santa Teresa del segle XVIII, zona F, tracta en la primera fitxa el pont que porta el seu nom, conegut hui com a pont Vell, punt de partida, juntament amb un més recent, tot i que ja centenari, pont Nou, del progressiu creixement de la ciutat vers ponent, a partir del marge dret de la rambla, al Pla de Sant Josep. Un territori extens i, com el seu nom indica, pla, però sobretot pràcticament lliure d'horts i de palmeres, cosa que és preferible a l'hora d'urbanitzar. Cap a llevant els barris es desenvolupen bé amb dificultat, per causa

del condicionant que suposa la presència del Palmeral, que paga, prèvia a cada actuació, amb la destrucció massiva dels seus horts, o bé més enllà d'aquests, com ara el cas del barri de la Llotja, conegut també com a Altabix, nom de la partida rural on s'emplaçà.

En ambdós casos, a un costat o l'altre de la glera, els barris que es desenvolupen ho fan sobre un traçat regular, més o menys ortogonal, la qual cosa indica una urbanització planificada, recolzada en les vies de comunicació de recent creació, habitualment rectes. Aquesta és la nova forma de creixement de la ciutat, des del traçat barroc del Raval de Santa Teresa l'eix del qual seria el seu pont, a la urbanització del barri dels Palmerars, a partir de la línia marcada per la carretera de Santa Pola, passant pel desenvolupat Carrús, en paral·lel i cap al nord de la via. En ocasions prevalen els antics camins de la ciutat, en la seua progressió, es converteixen en carrers. Així com el camí vell d'Oriola, que vers el sud diagonalitza el barri de Sant Josep i que en passar per la ja esmentada casa de Ponce es converteix en la carretera de Matola.

Tota l'obra està il·lustrada amb un excel·lent i nombrós material gràfic: plànols i fotografies, de la ciutat i de les edificacions. Fotografies en bon nombre realitzades per l'autor i que gràcies als comentaris al peu, cobren vida en contemplar la informació expressada en els distints apartats en enllaçar-la amb aspectes socials i temporals, en què, en ocasions, la mirada subjectiva de l'autor s'expressa amb la perspectiva pròpia del ciutadà quotidià.

Comentaris que aporten a les dades tècniques de l'obra particularitats que la fan única. Com és el cas d'«el carrer de Sant Joaquim adornat amb palmes i banderoles per a les festes d'agost de 1982. Les mates a la porta de les cases i el carrer ben arruixat, com s'acostumava a fer antigament per a combatre la calor de l'estiu». Més avant hi trobem aquest altre per a un «grup de cases al carrer de les portes de les Tafalles. Cases humils per al

proletariat del segle xx. Per aquest carrer puja Francesc Cantó cada 28 de desembre per a anunciar al Consell d'Elx l'arribada de la Mare de Déu de l'Assumpció a la platja del Tamarit».

Heus ací el resultat de l'expressió tècnica unida a la poètica de la ciutat, un treball que batega entre l'arquitecte i el poeta, entre allò que la ciutat li ensenya i allò que li fa sentir. Els límits entre art i tècnica no sols són difusos, sinó que, a més, són branques d'un mateix arbre que s'hi entrellacen, s'hi complementen.

Potser encara, aquesta obra segueix presentant l'interés d'oferir una patrimonialització de l'arquitectura i de la ciutat no sols com a monument, sinó també com a memòria i escena de la vida dels habitants de l'arquitectura i de la ciutat.

Per descomptat que sí, amic Gaspar. I he d'afegir-hi quelcom més: en seguir la trajectòria d'aquesta obra quant a la petita publicació hi cap proposar la seua continuïtat. Després de 35 anys des de la realització del conjunt de l'obra, aquesta ens mostra una realitat de la ciutat en un moment determinat. La ciutat s'ha transformat tant en l'aspecte infraestructural, urbà, com en l'arquitectònic. Barris connectats mitjançant ponts sobre el Vinalopó, edificis desapareguts en gran nombre, deslocalització del teixit industrial, etc. La realitat urbana s'ha modificat, i això s'ha produït a barata, no solament del creixement natural de la ciutat, nous barris i usos, sinó que, a més a més, i més dolorós per a qui desitjaria mantenir la memòria viva de la ciutat en ella mateixa, a costa de la progressiva substitució de la seua arquitectura. La continuïtat a proposar en suposaria una doble vessant, per una banda la descripció dels barris del segle XXI, seguint l'estructura del conjunt de l'obra, i per l'altra la revisió dels descrits en l'obra la publicació de la qual feliçment s'ha completat.

Santiago VILELLA